

Jongerenparticipatie bij ruimtelijke ontwikkelingen

Stand van zaken bij provincies en kansen voor DLG

**Tineke de Boer
Leonie Heutinck
Florence van den Bosch**

**Alterra notitie
November 2010**

AL TERRA

WAGENINGEN UR

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	3
1.3 Aanpak en leeswijzer	3
Hoofdstuk 2 Achtergronden bij jongerenparticipatie	4
2.1 Burgerparticipatie	4
2.1.1 Mate van participatie	4
2.1.2 Motieven	5
2.2 Jongerenparticipatie	5
2.2.1 Het doel van jongerenparticipatie	5
2.2.2 Gradaties van jongerenparticipatie	6
2.2.3 Vormen van jongerenparticipatie	7
2.2.4 Communicatiemiddelen bij jongerenparticipatie	8
2.2.5 Het nut van jongerenparticipatie	9
2.2.6 Tips voor een succesvolle aanpak van jongerenparticipatie	11
2.3 Jongerenparticipatie in het provinciale beleid	12
Hoofdstuk 3 Jongerenparticipatie bij provincies	13
3.1 Inleiding	13
3.2 Provincies en jongerenparticipatie	14
3.3 Waarom kiezen provincies voor jongerenparticipatie?	14
3.4 Projecten met jongerenparticipatie	15
3.5 Wanneer en hoe vindt jongerenparticipatie plaats?	17
3.6 Welke methodieken worden gehanteerd?	18
3.7 Jongeren benaderen; hoe, hoeveel en wie	19
3.8 Ervaringen met jongerenparticipatie	20
3.9 Knelpunten en tips bij jongerenparticipatie	21
Hoofdstuk 4 Verslag lunchbijeenkomst	23
Hoofdstuk 5 Conclusies	27
Literatuur	29
Bijlage 1 Vragenlijst voor interviews	30
Bijlage 2 Geïnterviewde personen bij provincies	31

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wil dat jongeren tussen de 0-20 jaar in 2015 een positieve associatie hebben met gezonde en verantwoord geproduceerde voeding en meer betrokkenheid met groen en natuur. Daarom heeft LNV het programma 'Lekker Groen!' opgericht. Verschillende ministeries, provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties organiseren activiteiten binnen dit kader (zie voor een overzicht de notitie van N. Dessing, 2010). Ook de Dienst Landelijk Gebied (DLG) wil graag jongeren betrekken bij het inrichten van groene gebieden voor recreatie en natuur. Bij sommige provincies (momenteel de grootste opdrachtgever van DLG) wordt jongerenparticipatie al toegepast in ruimtelijke projecten. Om hierbij aan te kunnen sluiten, wil DLG graag weten hoe provincies jongeren betrekken bij ruimtelijke ontwikkelingen in het landelijk gebied. Daarnaast is het ook voor LNV interessant om te weten hoe de provincies hier mee omgaan. Alterra heeft daarom een quick scan uitgevoerd naar deze vraag. Het is een eerste verkenning om een antwoord te geven op dit probleem.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van deze quick scan is om inzicht te krijgen in de wijze waarop provincies jongerenparticipatie vorm geven bij ruimtelijke ontwikkelingen (RO) in het landelijk gebied en nagaan hoe DLG daar in haar projecten bij aan kan sluiten.

Onderzoeksvragen:

1. Hebben provincies specifiek beleid om jongeren bij RO te betrekken?
2. Welke doelen hebben provincies met jongerenparticipatie en RO?
3. In welke fasen van het provinciale beleid worden jongeren betrokken bij RO?
4. Welke werkvormen van jongerenparticipatie worden bij RO toegepast?
5. Hoe worden jongeren benaderd en in welke leeftijdsgroep?
6. Van welk niveau van participatie is sprake?
7. Wat zijn voor- en nadelen van jongerenparticipatie?
8. Hoe kan DLG aansluiten bij de huidige activiteiten van de provincies op het gebied van RO?

1.3 Aanpak en leeswijzer

Er is een korte literatuurstudie uitgevoerd naar de achtergronden van jongerenparticipatie en de rol van jongerenparticipatie in het provinciale beleid. (hoofdstuk 2). Mede op basis daarvan zijn vragen voor een telefonisch interview met de provincies opgesteld. In hoofdstuk 3 staat een samenvatting van deze interviews. Er is met 8 provincies gesproken. De resultaten zijn vervolgens voorgelegd in een lunchbijeenkomst bij DLG om na te gaan op welke wijze en in welke fasen van gebiedsontwikkeling jongerenparticipatie toegepast kan worden.

Hoofdstuk 2 Achtergronden bij jongerenparticipatie

In dit hoofdstuk wordt eerst ingegaan op burgerparticipatie in theorie en beleid. Vervolgens wordt ingegaan op het wat en hoe van jongerenparticipatie.

2.1 Burgerparticipatie

Burgerparticipatie wordt ook wel interactieve beleidsvorming genoemd. In de jaren tachtig groeide het belang dat de overheid hechtte aan de mening en wensen van burgers. De ontwikkeling van vraaggerichte overheid werd in gang gezet. De bestuurlijke vernieuwing in de jaren negentig heeft geleid tot de opkomst van interactieve beleidsvorming. De overheid ging burgers steeds meer betrekken bij verschillende beleidsfasen. Het beleid wordt op deze manier niet over de hoofden heen, maar met betrokkenen tot stand gebracht. Daarbij wordt steeds een afweging gemaakt óf burgers betrokken worden en in welk stadium. De belangrijkste doelstelling voor een keuze voor interactief beleid zijn betere inhoudelijke plannen en een beter beleidsproces. Doordat relevante partijen kennis inbrengen over de problematiek en mogelijke oplossingen, kunnen plannen beter ontwikkeld worden.

2.1.1 Mate van participatie

Edelenbos et al (2006) stellen dat de mate waarin burgers direct bij het beleid worden betrokken, kan verschillen, afhankelijk van de bestuursstijl die gehanteerd wordt. In tabel 1 staan de mate van participatie, bestuursstijlen en de rol van burger en overheid naast elkaar. Volgens Edelenbos et al is er sprake van een participatieve bestuursstijl wanneer burgers ten minste de rol van adviseur krijgen. Verder gaande participatieve rollen van burgers zijn die van medebeslisser, samenwerkingspartner en initiatiefnemer.

Tabel 1. Mate van participatie en stijlen van bestuur (bron: Edelenbos et al, 2006)

Participatieladder Edelenbos (2000)	Bestuursstijlen Propper en Steenbeek (1999)	Rol van burger	Rol van bestuur
participant wordt niet betrokken	gesloten autoritaire stijl	geen	voert zelfstandig beleid en verschaft geen informatie
informereren	open autoritaire stijl	doelgroep van onderzoek / voorlichting. levert geen input	voert zelfstandig beleid en verschaft hierover informatie
raadplegen	consultatieve stijl	geconsulteerde gesprekspartner	bepaalt beleid en geeft de mogelijkheid tot commentaar, maar hoeft daaraan geen consequenties te verbinden
adviseren	participatieve stijl	adviseur	bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen
coproduceren	delegerende stijl	medebeslisser: binnen randvoorwaarden	bestuur beslist over het beleid met inachtneming van de voorafgestelde randvoorwaarden
	samenwerkende stijl	samenwerkingspartner op basis van gelijkheid	bestuur werkt en besluit op basis van gelijkwaardigheid met participant samen
meebeslissen	faciliterende stijl	initiatiefnemer	biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan participanten over

2.1.2 Motieven

De redenen voor overheden om interactieve processen op te zetten zijn divers. Edelenbos et al (2006) stellen dat het dichten van de kloof tussen overheid en burgers en het creëren van draagvlak veel genoemd worden. Een andere reden voor overheden om interactief te werken is het vinden van oplossingen voor problemen die via generiek beleid niet of moeilijk te vinden zijn. Zij stellen dat de overheid tegenwoordig sterk afhankelijk is van maatschappelijke, particuliere en private actoren om beleid effectief, efficiënt en gezaghebbend te formuleren en uit te voeren.

Bock (2002) stelt dat de moderne burger het overheidsbeleid niet meer als vanzelfsprekend accepteert en beter dan voorheen in staat is om weerstand te bieden en tegenmaatregelen te nemen. Wanneer burgers mede kunnen vormgeven aan het beleid, is er voor hen naar verwachting minder reden om gebruik te maken van hun macht om de uitvoering van het beleid te hinderen. Ook zou de kwaliteit van politieke besluitvorming en het beleid toenemen wanneer burgers er direct bij zijn betrokken, omdat de overheid de kennis en het inzicht van de moderne burger nodig heeft om juiste en doeltreffende besluiten te kunnen nemen. Daarnaast zou participatie tot een verdere ontwikkeling van de capaciteiten van de lokale bevolking leiden en daarmee het vermogen tot continue ontwikkeling vergroten. Bovendien is het voor de overheid een manier om de verantwoordelijkheid voor beleid zo veel mogelijk bij betrokkenen in een gebied zelf neer te leggen.

Een laatste belangrijk motief voor burgerparticipatie wordt genoemd in het WRR rapport “Vertrouwen in de buurt” (2006); een buurtgerichte aanpak zou leiden tot versterking van de sociale cohesie in de buurt.

2.2 Jongerenparticipatie

Jongerenparticipatie is een actieve betrokkenheid door jeugd en jongeren in zaken die anders alleen door volwassenen worden geregeld, zoals het openbaar bestuur. Als bovenste leeftijdsgrens wordt doorgaans 20-25 jaar aangehouden. Het impliceert het serieus nemen van kinderen en jongeren.

Het verschil tussen kinder- en jongerenparticipatie is de doelgroep en de bijbehorende leeftijd. Participatieprocessen waarbij kinderen- en jongeren betrokken zijn, vragen om een aanpak die specifiek gericht is op de eigen leeftijd, inclusief de eigen leef- en denkwereld. De ontwikkelingen in de denk- en leefwereld van de jeugd zijn continue in verandering. Dit maakt de organisatie van een participatietraject waarbij kinderen- en jongeren betrokken zijn moeilijker.

2.2.1 Het doel van jongerenparticipatie

De organisatie van een participatietraject dient een doel te stellen voor het betrekken van kinderen en jongeren in een project. Hiervoor heeft de gemeente Amsterdam in haar ‘handboek voor jongerenparticipatie en –communicatie in Amsterdam’ (2003, Young Works) een onderscheid gemaakt in de volgende doelen:

Doel 1: Jongeren worden geïnformeerd.

Doel 2: Jongeren geven hun mening.

Doel 3: Jongeren beslissen (mee).

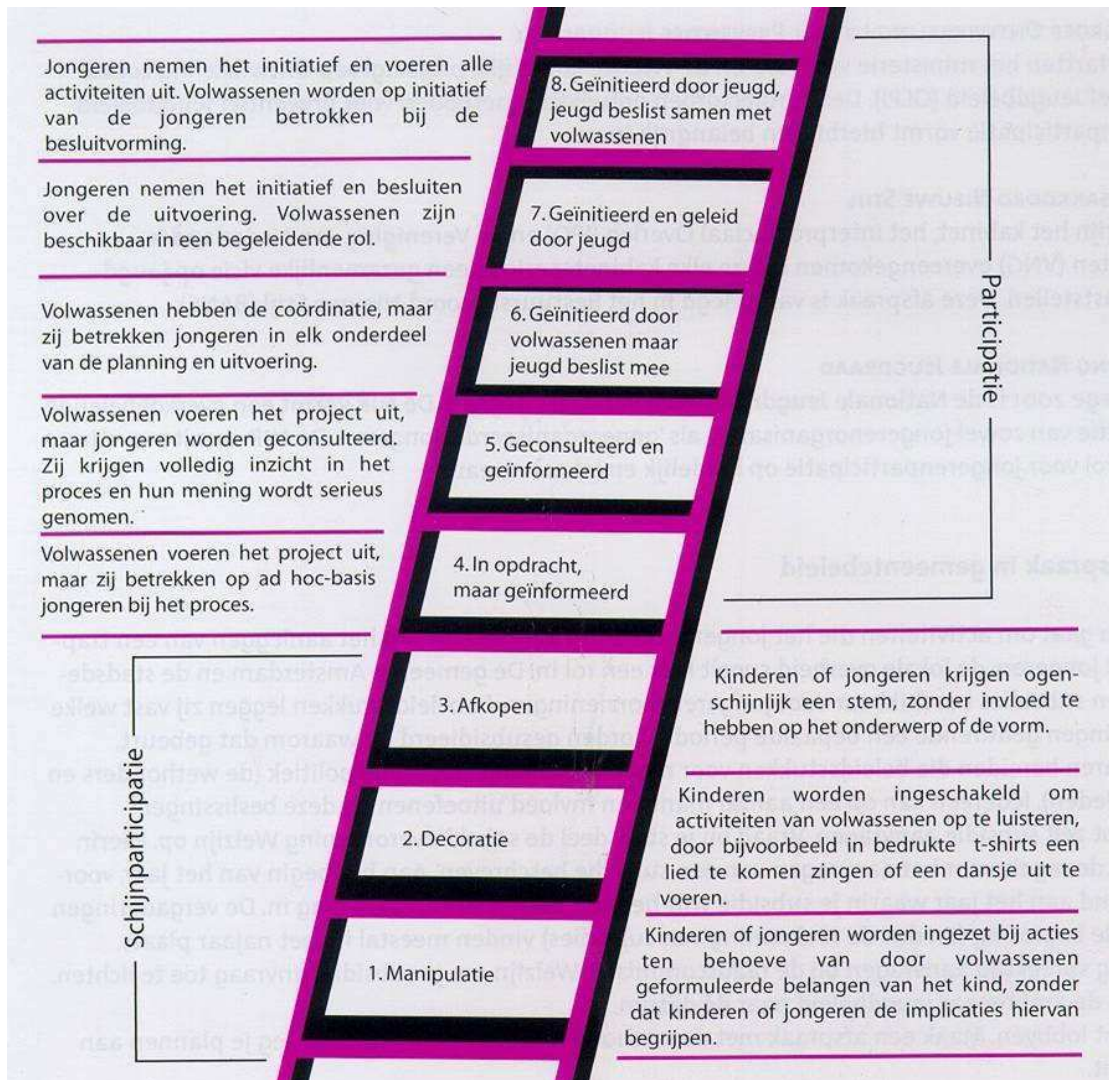
Het handboek geeft vervolgens aan dat de doelstelling nader antwoord dient te geven op de volgende vragen:

- Wat wil ik met jongeren doen?
- Waarom wil ik dat?
- Wat is het gewenste eindresultaat?
- Hoe controleer ik straks of ik mijn doel heb bereikt?

Door deze vragen te beantwoorden wordt concreet gemaakt waarom het nuttig is om jongeren te betrekken in een project, hoe ze worden betrokken, wat er is bereikt en hoe het eindresultaat wordt gemeten. 'Nepparticipatie' kan met gebruik van deze methode worden voorkomen. Onder nepparticipatie wordt verstaan dat jongeren worden gebruikt bij acties waar volwassenen de belangen voor jongeren zonder hun medeweten bepalen en/of de jongeren zijn aanwezig ter versiering van een actie van volwassenen en/of jongeren krijgen wel een stem, maar meer als bijdrage tot positieve beeldvorming dan als werkelijke invloed. Deze drie argumenten komen overeen met de eerste drie treden van de participatieladder (zie volgende paragraaf).

2.2.2 Gradaties van jongerenparticipatie

Er zijn allerlei gradaties van jongerenparticipatie. Daarbij is de ene gradatie niet beter dan de andere. Onderstaande indeling maakt zichtbaar op welke momenten jongeren betrokken kunnen worden. Dit is de zogenaamde participatieladder ontwikkeld door R.A. Hart in 1992 (zie figuur 1). De participatieladder kent acht niveaus van participatie, waarbij de eerste drie niveaus volgens Hart niet tot werkelijke jongerenparticipatie mogen worden gerekend. Ze worden echter wel vaak als jongerenparticipatie gepresenteerd. In principe neemt de mate van initiatief en keuzevrijheid van de jongeren met het hoger komen op de ladder toe.

Figuur 1. Participatieladder R. Hart

2.2.3 Vormen van jongerenparticipatie

Jongerenparticipatie is een groeiproces waar bewust over nagedacht moet worden en waarbij verschillende keuzes gemaakt en vastgelegd dienen te worden. Bijvoorbeeld kies je voor structurele of incidentele participatie? Bij structurele jongerenparticipatie is sprake van een herhalende inspraak of betrokkenheid van jongeren, bijvoorbeeld een jongerenraad. Bij incidentele participatie worden bij wisselende activiteiten wisselende groepen jongeren ingezet, bijvoorbeeld schoolbezoeken of debatten.

Ook moet een keuze gemaakt worden voor een geschikte vorm om kinderen/jongeren te betrekken in het participatietraject. Vormen zijn mogelijkheden om een richting te geven bij het kiezen van middelen. Hiervoor heeft Bruins (2002, Spectrum) onderscheid gemaakt in vier vormen:

1. Raadvorm

De raadvorm richt zich op het beleid. De bezigheden van een jongerenraad zijn het maken, bespreken en het toetsen van beleid. Het advieswerk is een belangrijke taak van een jeugdraad. Het ambitieniveau van deze vorm ligt vrij hoog en resultaten zijn vaak pas op lange termijn zichtbaar.

2. Projectvorm

De projectvorm is eenmalige participatievorm die wordt ingezet voor één specifiek thema. Het begin en eind van het project staat vooraf vast. Een belangrijk kenmerk is de grote verscheidenheid aan mogelijke onderwerpen. Bijvoorbeeld een heel concreet onderwerp (de inrichting van een plein), of juist een abstracter beleidsthema (jongeren en alcohol).

3. Activiteitsvorm

De activiteitsvorm richt zich meer op incidentele participatie. Het grote verschil met de projectvorm is dat de activiteitsvorm gaat om het organiseren en opzetten van activiteiten, met een korte en snelle duur van de participatie. Bij de activiteitsvorm is vooraf niet altijd bekend wanneer de activiteit stopt en wat de looptijd is. Een projectvorm kent een duidelijk planning.

4. Mengvorm

Het woord zegt het al, deze vorm is een mengsel van de voorgaande vormen. Vaak is in deze vorm een formele raad actief, aangevuld en/of afgewisseld met een meer informele projectvorm en/of activiteitsvorm.

2.2.4 Communicatiemiddelen bij jongerenparticipatie

In een participatietraject wordt tussen de organisatie en de jongeren gecommuniceerd. Young Works (2003) heeft een checklist met vragen ontwikkeld dat bij elk middel gecontroleerd kan worden:

1. Heldere boodschap. Komt datgene wat ik wil overbrengen duidelijk over?
2. Eenduidige boodschap. Is er maar één centrale boodschap?
3. Duidelijke afzender. Is het duidelijk wie de afzender is?
4. Taalgebruik. Worden er geen moeilijke woorden gebruikt?
5. Vormgeving. Ondersteunt de vormgeving mijn boodschap?

Deze checklist helpt bij het gebruiken van een communicatiemiddel in een participatietraject. Er zijn veel middelen die zijn in te zetten. Afhankelijk van het doel zijn bepaalde middelen meer geschikt. Een greep uit mogelijke middelen:

- Website
- Flyer
- Informatiebrochure
- Lesmateriaal
- Ontwerpdag
- Enquête
- Excursie
- Debat
- Expositie

Jongerenparticipatie vindt plaats op allerlei onderwerpen. In de zorgsector heeft men al langer ervaring met jongerenparticipatie. Daarom wordt in dit rapport ook kennis aangehaald die uit deze sector afkomstig is. Enkele methoden voor de stimulering van jeugdparticipatie die het Nederlands Instituut Gezondheid- en ziektepreventie (NIGZ) noemt, zijn:

- jongerenraden, jeugddebat en jeugdparlement;
- peerresearch en peereducation: jongeren onderzoeken jongeren. Door middel van 'peergroup' voorlichting worden andere jongeren betrokken en in verbetergroepen

wordt systematisch samengewerkt met volwassenen aan oplossingen voor knelpunten;

- stimuleren van intermediairs om in alle fasen van projecten jongeren actief te betrekken;
- enquêtes onder jongeren;
- organiseren van jeugdparticipatie in de wijk: bij voorbeeld via jeugdonderzoek of met wijkpanels met jeugdigen concrete acties ontwikkelen;
- workshops voor en door jongeren;
- jongerenmanifestaties

(bron: NIGZ Factsheet september 2001).

2.2.5 Het nut van jongerenparticipatie

De laatste tien tot vijftien jaar is de aandacht voor jongerenparticipatie in opkomst geraakt. De aandacht voor jongeren wordt steeds groter en jongeren krijgen steeds meer mogelijkheden om hun stem te laten horen.

Er zijn goede argumenten om jongeren maatschappelijk en politiek te betrekken. Zo staat in het VN-verdrag voor de Rechten van het Kind uit 1990 jeugdparticipatie expliciet als een recht omschreven. Veel overheden hebben dit sindsdien overgenomen in hun beleid, ook de Nederlandse. Een citaat uit het programma van het ministerie van Jeugd en Gezin (2008): 'De deelname van kinderen en jongeren aan maatschappelijke activiteiten moet al op jonge leeftijd worden gestimuleerd. Hierdoor is de kans groter dat ze later, als volwassene, volwaardig meedraaien in de samenleving.'

Naast argumenten zijn er ook goede redenen om jongerenparticipatie in te zetten. De gemeente Amsterdam (2003, Young Works) heeft onderscheid gemaakt tussen 'voordelen voor jongeren', 'voordelen voor de samenleving', 'voordelen voor de organisatie' en 'voordelen voor het project':

1. Voordelen voor jongeren:

- Het leren van nieuwe vaardigheden
- Het toepassen van kennis en vaardigheden in de praktijk
- De verbetering van de beeldvorming over jongeren

2. Voordelen voor de samenleving

- De rechtvaardigheid van jongerenparticipatie
- De verkleining van de kloof tussen jongeren en volwassenen en een vergroting van het wederzijdse inzicht.
- De inzet van jongeren voor de verbetering van de eigen leefomgeving

3. Voordelen voor de organisatie

- Inzicht in de doelgroep
- De aansluiting van jongerenparticipatie bij interactieve beleidsvorming.
- De stimulering van klant- en vraaggericht denken en werken.
- De aansluiting van het beleid en activiteiten bij de behoeften van jongeren.
- Als aanvulling van de bestaande inspraak- en participatiemogelijkheden.

Empowerment als motief voor participatie wordt vooral genoemd in het gezondheidszorgbeleid. Het Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en

Ziektepreventie (NIGZ) beschouwt participatie als een mogelijke veel belovende strategie voor de beïnvloeding van gezondheid en levensstijl. Participatie wordt daarbij gedefinieerd als een ontwikkelingsproces met als kern: mensen serieus nemen door het creëren van een situatie zodat alle betrokkenen invloed hebben, kunnen meebeslissen, greep krijgen op de eigen situatie en hieraan sturing kunnen geven. De veronderstelling is, dat participatie leidt tot empowerment van individuen en gemeenschappen en zo kan leiden tot gezond gedrag.

Naast bevorderen van gezond gedrag noemt het NIGZ als participatiedoelen op beleidsniveau: het kweken van maatschappelijk kader en draagvlak, met als afgeleide doelen: verbetering van de kwaliteit, verhoging van de doeltreffendheid en doelmatigheid. Ook daar ligt volgens het NIGZ weer een relatie met het stimuleren van gezond gedrag; een betere inhoud van beslissingen en meer draagvlak bij betrokkenen, leidt volgens het NIGZ namelijk tot een grotere kans op gezonder gedrag. Participatie is een proces van greep krijgen op de eigen situatie en hieraan sturing geven. (bron: NIGZ Factsheet september 2001).

Kanttekeningen bij jongerenparticipatie

Anneloes van Staa (2009) stelt vanuit de invalshoek van het jeugdzorgbeleid, dat het *proces* van participatie vaak succesvol is, maar de daadwerkelijke *invloed* van participanten laag; *”Er wordt weliswaar meer met dan over de patiënt gesproken, maar een gelijkwaardige dialoog blijkt in de praktijk een grote opgave. Patiënten kunnen in de regel weinig invloed uitoefenen op vraagstelling, design en conclusies.”*

Van Staa (2000) noemt als voordelen van een participatie van jongeren in gezondheidszorgonderzoek:

- de mogelijkheid om zich uit te spreken wordt door de *jongeren zelf* positief gewaardeerd;
- ook de kans om lotgenoten in een andere context te ontmoeten, wordt door sommigen gewaardeerd;
- sommigen zijn enthousiast over leuke activiteiten (b.v. disco);
- voor de participanten levert deelname empowerment op; ze leren nieuwe vaardigheden, voelen zich belangrijk en gewaardeerd. Dit wordt versterkt door de speciale behandeling die ze krijgen: sommigen werden geïnterviewd door de radio of in de krant. Bovendien konden ze er iets mee verdienen;
- ouders waren enthousiast en verleenden graag hun medewerking, net als de ziekenhuisstaf en de talloze vrijwilligers die de discoparty hielpen organiseren;
- de gevoeligheid van de onderzoekers voor wat jongeren belangrijk vinden is toegenomen dank zij de nauwe samenwerking met hen.
- jongerenparticipatie heeft de onderzoekers geholpen nieuwe wegen te zoeken om hun resultaten voor een breed publiek te presenteren.

Zij signaleert echter ook een aantal nadelen van en problemen bij participatie van jongeren in gezondheidszorgonderzoek;

- de hoeveelheid werk werd verdubbeld;
- de materiële kosten vielen veel hoger uit dan begroot;
- het was voor alle betrokkenen een zeer intensief, uitputtend proces;
- het aantal jongeren dat daadwerkelijk bereikt werd, was beperkt;
- de participatieve aanpak leverde geen nieuwe inzichten op;
- het bleek lastig om jongeren betrokken te houden;

- de kwaliteit van het onderzoek werd er minder van als gevolg van gebrek aan bepaalde expertise en vaardigheden bij de jongeren;
- de participerende jongeren leken niet representatief voor de totale populatie van de doelgroep. Bovendien waren de participerende jongeren meer uitgesproken en hadden zij een kritischer mening.

Haar conclusie is, dat dezelfde resultaten ook op een andere wijze bereikt kunnen worden, die minder gecompliceerd en tijdrovend is. Zij beoordeelt het participatieve proces als waardevoller dan de *uitkomsten* ervan.

2.2.6 Tips voor een succesvolle aanpak van jongerenparticipatie

Forum (2006) en Vermeulen (2208) geven een aantal tips die bijdragen aan een succesvolle jongerenparticipatie. Hieronder staan de belangrijkste tips onderverdeeld in vier categorieën: 1) voorwaarden 2) opzet en organisatie, 3) middelen en 4) benadering en begeleiding. Zie ook paragraaf 3.9 voor tips die naar voren zijn gekomen uit de interviews met de provincies.

1. Voorwaarden om (als organisatie) participatie in te zetten

- Zorg voor openheid. De betrokken partij is bereid invloed te delen met de jeugd en jongeren en is in staat bereid inzicht te geven in beleids- en besluitvormingsproces. Dit geldt ook voor de jongeren zelf.
- Creëer een constructieve relatie. De organiserende partij en de jongeren hebben een gemeenschappelijk belang en zijn afhankelijk van elkaar om bepaalde doelstellingen te bereiken. Voor de onderlinge samenwerking wordt een samenwerkingsstructuur opgezet.
- Zorg voor voldoende personele capaciteit en hulpmiddelen. De organiserende partij en de deelnemers hebben voldoende menskracht, geld en andere hulpmiddelen beschikbaar.
- Geef een project voldoende tijd om zijn waarde te bewijzen, en werk toe naar een structurele inbedding. Jongerenparticipatie is uiteindelijk geen project maar een continu proces.

2. Opzet en organisatie

- Baken doelstellingen en doelgroep goed af: over wat en wie hebben we het eigenlijk? Dat is van groot belang voor inhoud en vorm van activiteiten.
- Geef duidelijkheid over de rol en inbreng van de jeugd. Het is belangrijk vooraf de beleidsruimte te bepalen. De participatieladder uit § 2.2.2 is hier een handvat voor.
- Kies een geschikt onderwerp. Het is belangrijk een voor de jongeren aansprekend onderwerp te kiezen. Het onderwerp is behapbaar en vooraf is er geen kant en klare oplossing.
- Stel een gevarieerd én integraal aanbod samen door differentiatie aan te brengen in leeftijd, opleidingsniveau en participatievorm: zitting in een jongerenraad, organisatorische medewerking aan het project, deelname aan activiteiten. Probeer sleutelfiguren te vinden.
- Een participatietraject komt vaak tot stand door een initiatief vanuit volwassenen. Je kunt ook proberen om de initiatieven tot participatie te laten ontstaan vanuit de jongeren. Een groot voordeel van deze manier is een groter draagvlak bij jongeren.

3. Middelen in het participatietraject

- Zorg dat de middelen die worden ingezet aansluiten bij de doelgroep en de bijbehorende vaardigheden van deze doelgroep. Maak hiervoor een inventarisatie van de competenties van jongeren.
- Houd het eenvoudig. In Nederland is VMBO het gemiddelde opleidingsniveau. Zorg daarom dat middelen eenvoudig zijn en dat de afzender duidelijk is. Veel jongeren willen niet al te veel moeite doen en hebben moeite zich te concentreren.
- Varieer in beeld en tekst. Maak gebruik van beelden, die spreken jongeren tot de verbeelding. Kopieer vooral niet de taal van jongeren, maar zorg wel dat de beelden passen bij de jongeren.
- Betrek ook de directe omgeving van de jongeren bij het project, bijvoorbeeld ouders en de school. Jongeren worden beïnvloed door de mening van ouders, maar ook door leraren en idolen.

4. Benadering en begeleiding

- Blijf met het project bij de leefwereld van de jongeren, anders zal hun enthousiasme snel wegebben. Ook de communicatie- en wervingskanalen moeten daarbij aansluiten (zie bijv. Young mentality en duurzaamheid, 2010).
- Gebruik niet de taal van de jongeren in de communicatie. Gebruik volwassen taalgebruik en laat merken dat de jongeren serieus worden genomen.
- Sta open voor hun standpunten, formuleer gezamenlijke doelen, betrek hen bij het ontwerp van plannen en geef hun een rol in de uitvoering en evaluatie.
- Zorg ervoor dat het aanbod uitdagende elementen voor de jongeren bevat en hen medeverantwoordelijk maakt voor het verloop.
- Kies geen aparte aanpak voor allochtone jongeren en maak gebruik van gebruikelijke media en middelen.

Tot slot: er zijn ook professionele organisaties die zich bezighouden met jongerenparticipatie.

2.3. Jongerenparticipatie in het provinciale beleid

Een snelle scan van internetsites van de provincies brengt in beeld dat participatie van jongeren in de meeste gevallen wordt ingestoken vanuit het thema en/of de afdeling jeugdzorg. Het motief is vaak preventie van problemen en empowerment van jongeren.

Provincies met vormen van jongerenparticipatie op ruimtelijk terrein zijn Friesland, Groningen, Drenthe, Noord-Holland, Zuid-Holland Utrecht, Flevoland, Gelderland, Zeeland en Limburg. In het volgende hoofdstuk wordt aan de hand van interviews met betrokkenen bij een aantal van deze provincies beschreven wat men onderneemt op het gebied van jongerenparticipatie.

Hoofdstuk 3 Jongerenparticipatie bij provincies

3.1 Inleiding

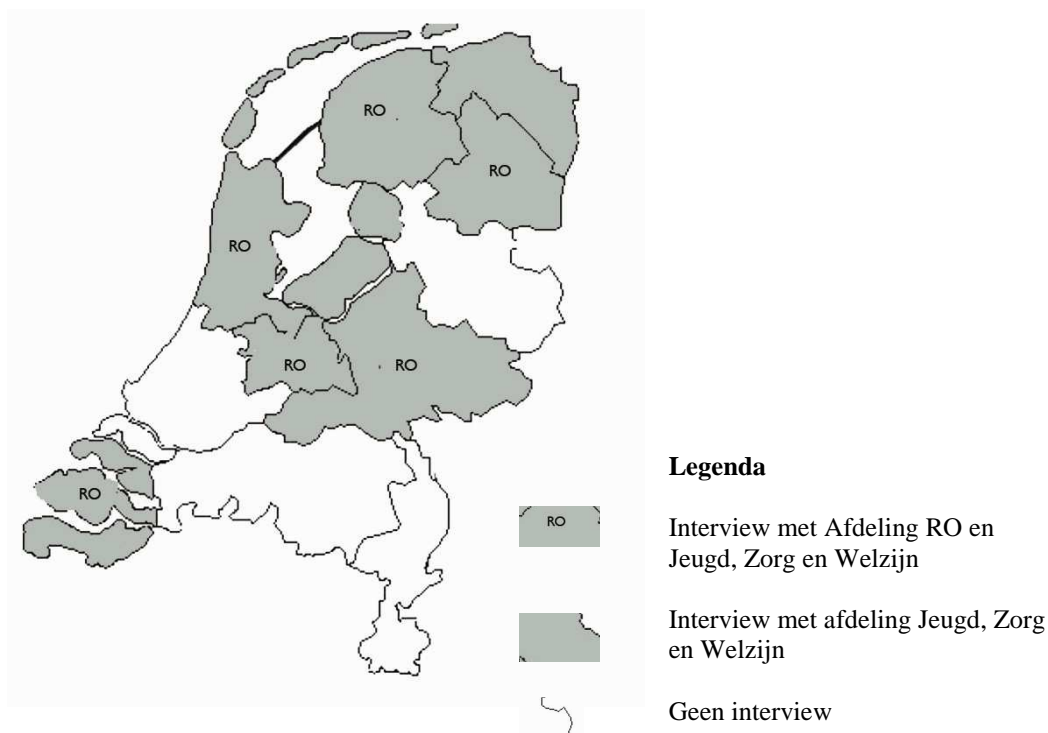
DLG wil de betrokkenheid van jongeren bij haar projecten in het landelijk gebied vergroten. Daarvoor zoekt men aansluiting bij de wijze waarop jongerenparticipatie bij provincies plaatsvindt. Om te achterhalen wat provincies momenteel doen aan jongerenparticipatie in relatie tot ruimtelijke ontwikkelingen (RO), zijn telefonische interviews afgenomen (zie vragenlijst bijlage 1).

Het kostte veel moeite om de juiste personen te vinden voor een interview over dit onderwerp. Vaak lukte dat pas na veel doorverwijzingen. Er was geen duidelijk aanspreekpunt voor jongerenparticipatie en ruimtelijke ontwikkelingen (RO), enkele uitzonderingen daargelaten. Dit geeft al aan dat provincies er wel mee bezig zijn maar het nog onvoldoende in de organisaties verankerd is.

Er is gesproken met 8 provincies te weten: Friesland, Groningen, Drenthe, Noord-Holland, Utrecht, Flevoland, Gelderland en Zeeland. Gezien het tijdsbestek en budget voor dit project was het niet mogelijk alle provincies te bevragen.

Er zijn in totaal 17 interviews gehouden met mensen uit verschillende afdelingen: 9 personen van de afdeling ruimtelijke ontwikkeling of vergelijkbare afdelingen en 8 personen van de afdeling jeugd, zorg en welzijn of cultuur (zie bijlage 2). Figuur 2 geeft de geïnterviewde provincies met de bijbehorende afdeling weer.

Figuur 2. Geïnterviewde provincies

3.2 Provincies en jongerenparticipatie

Jongerenparticipatie bij ruimtelijke ontwikkelingen vindt in beperkte mate plaats bij provincies. Onderwerpen op dit gebied zijn niet erg populair bij jongeren. Het abstracte niveau, de lange omlooptijd liggen hieraan ten grondslag. Desondanks heeft bijna iedere provincie wel enkele projecten waar jongeren bij betrokken worden.

Jongerenparticipatie is gebruikelijker bij de afdeling Jeugd, Zorg en Welzijn of de communicatie-afdeling. Bij deze afdelingen is bij de meeste provincies wel een contactpersoon voor dit onderwerp. Vanuit deze afdelingen wordt jongerenparticipatie intern uitgezet in de organisatie. **Gelderland** heeft een team samengesteld om jongerenparticipatie in de organisatie te stimuleren. Het team bestaat uit diverse personen uit verschillende afdelingen binnen de provincie. Vanuit diverse beleidsvelden komt jongerenparticipatie zodoende onder de aandacht.

Alle beleidsvelden binnen de provincie, waaronder ruimtelijke ontwikkeling, vinden het belangrijk om jongeren te betrekken. Een randvoorwaarde is dat het onderwerp dient aan te sluiten bij behoeftes van jongeren. Toch is jongerenparticipatie meestal niet schriftelijk vastgesteld in het beleid van de provincies. Provincie **Zeeland** is een uitzondering hierop. Bij 50% van de plannen dienen jongeren betrokken te zijn. Op de vraag of provincies behoefte hebben om jongerenparticipatie te verankeren geeft de meerderheid aan dat het meer houvast biedt. Provincie **Utrecht** geeft aan dat de huidige projecten een soort van experiment zijn die als aanzet kunnen dienen voor structurele verankering. **Drenthe** geeft aan dat jongerenparticipatie niet verankerd is in het beleid, maar dat er wel een algemenere doelstelling is om bewoners te betrekken bij het beleid.

3.3 Waarom kiezen provincies voor jongerenparticipatie?

De voornaamste motieven om jongeren te betrekken bij ruimtelijke ontwikkelingen zijn:

- Jongeren zijn de toekomst, zij dienen het belang van groen in te zien, zodat zij zich er in de toekomst ook voor gaan inzetten
- Jongeren zijn de toekomstige gebruikers van het gebied, het gebied dient in hun behoeftes te voorzien.
- Jongeren bewust maken van de kwaliteiten van het landschap (Utrecht Landschaps campagne)
- Jongeren aan elkaar nieuwe invalshoeken en perspectieven laten zien die hen bewust maken van de mogelijkheden van het platteland. (Friesland, project Jonge Friezen Foarút, voortgekomen uit het feit dat er bevolkingskrimp is in Friesland en met name jongeren wegtrekken uit het gebied)
- Fysieke plekken realiseren die aansluiten bij de behoeftes van jongeren.

Daarnaast zijn er een aantal algemene redenen om jongerenparticipatie toe te passen: (van toepassing op alle beleidsvelden)

- Betrokkenheid en draagvlak creëren bij jongeren;
- In krimpregio's (Friesland en Zeeland) wil de provincie graag inspelen op de behoeftes van jongeren, zodat ze minder snel wegtrekken;
- Meer draagvlak vanuit jongeren;

- Jongeren meer inzicht verschaffen in hoe de provincie werkt en wat ze zoal doen. Veelal is de provincie voor jongeren een onbekend terrein;
- Jongeren hebben een verfrissende blik en vernieuwende/ innovatieve ideeën;
- Het bevestigen van beleid dat door de provincie is bedacht.

3.4 Projecten met jongerenparticipatie

De diversiteit aan ruimtelijke ontwikkelingsprojecten binnen de provincies is groot. Het gaat van zeer concrete projecten op een laag schaalniveau (bijv. inrichting gebied) tot abstractere projecten op een hoger schaalniveau (structuurvisie). De frequentie en de vorm van jongerenparticipatie hierbij verschilt per provincie, maar opmerkelijk is dat in bijna elke provincie wel iets gedaan wordt op dit gebied.

Structuurvisie/ Streekplan

Diverse provincies betrekken jongeren bij hun structuurvisie. In **Drenthe** gebeurt dit via twee sporen; de jongerenraad (vaste groep) en steekproefsgewijs (variabele groep, 30 jongeren tussen de 16-22 jaar) binnen de leeftijdscategorie. De jongerenraad officieel vastgesteld door het bestuur en zij vormen de spreekbuis voor jongeren. De provincie levert de eerste stukken aan en de jongerenraad kan hier op- en aanmerkingen op maken waarna in de vergadering dit meegenomen wordt. Open discussies geven jongeren (uit de steekproef) de gelegenheid om mee te denken en ideeën te genereren. Na deze brainstorm kristalliseert de jongerenraad (samen met de provincie) de ideeën uit.

Jonge Friezen Foarút wil jongeren meer betrekken over de toekomst van Friesland. Het project omvat de gehele noordelijke schil van de provincie **Friesland** (16 gemeentes) op verschillende plaatsen. Het is een project 'jongeren voor jongeren'; studenten houden interviews onder groepen jongeren over hun toekomstige ideeën over de provincie Friesland. Samen werken ze aan een jongerenagenda voor de toekomst van de regio. Leuke bruikbare ideeën komen in aanmerking voor uitvoering. Het project is tot stand gekomen doordat wethouders jongeren meer wilden betrekken bij het gebied, mede omdat veel jongeren wegtrekken uit dit gebied (bevolkingskrimp). De provincie Friesland, stichting Plattelandsprojecten en de gemeenten zijn deelnemende partij binnen dit project.

<http://www.jongefriezenfoarut.nl/>

Zeeland betreft jongeren bij het omgevingsplan (één van de belangrijkste provinciale nota's). Het gaat daarbij over meepraten en meedenken over de nota. De input van de jongeren worden gebruikt bij de verdere invulling van het omgevingsbeleid. Daarnaast is er een campagne over bevolkingskrimp, waarin jongeren meepraten over de toekomst van Zeeland. Ook zijn er veel projecten op het gebied van duurzame ontwikkeling die raakvlak hebben met ruimtelijke ontwikkelingen. Het gaat daarbij o.a. om Toekomstvisie Schouwen-Duiveland, side event Four Freedoms Awards (oplossingen maatschappelijke vraagstukken), DZ Zeeland (gebiedsontwikkeling rondom campus), Ecopolity spel, (jongeren van de computer de natuur in krijgen).

Bewustwording van het landschap

De provincie **Utrecht** wil met haar project Landschapscampagne zoveel mogelijk jongeren bewust maken van de landschappelijke kwaliteiten van de provincie (www.lekkerderinhetlandschap.nl).

Dit gebeurt aan de hand van diverse laagdrempelige evenementen die in het landschap plaatsvinden zoals een streekdiner, ballonvaart en een openluchtbioscoop. Bewustwording staat centraal, en educatie is hieraan ondergeschikt. Het programma loopt van mei 2010 tot oktober 2010. Na afloop van deze Landschapscampagne bekijkt de provincie hoe ze hier in de toekomst meer continuïteit en een educatieve draai aan kunnen geven. Ze hoopt dat de Landschapscampagne als drijfveer dient, zodat jongeren in de toekomst sneller deelnemen aan projecten op het vlak van RO.

Als input voor de invulling van de Landschapscampagne heeft de provincie het concept Battle of concept georganiseerd. Het is een wedstrijd met als doel jongeren te enthousiasmeren voor het Utrechtse landschap. Jongeren (19-28) hebben ideeën ingediend (50 concepten).

Projecten op lager schaalniveau (gebied, stad)

Noord-Holland heeft in het project Jeugd en Groen de inrichting van recreatiegebied Geestmerambacht mede laten bepalen door direct omwonenden in de leeftijd van 8 tot 17 jaar. De jongeren hebben op eigen initiatief een stichting opgezet waaruit een stadsstrand en een jeugdthunk is voortgekomen. Dit project laat zien dat jongeren door middel van participatie empowerment ontwikkelen en groeien in de participatieladder van betrokken worden naar zelf initiatief.

Naast deze jongerenparticipatie doet de provincie ook veel met studenten (vak gerelateerd aan RO). De ervaring van de provincie is positief. Jongeren hebben frisse ideeën, ‘bizarre’ oplossingen en dit leidt tot leuke effecten. Een knelpunt is dat ruimtelijke ontwikkeling vaak op een hoog abstractieniveau ligt, waarna de jongeren al snel afhaken.

In **Gelderland** zijn diverse projecten binnen ruimtelijke ontwikkelingsplannen waar jongeren een rol in hebben gespeeld, zoals bij een waterbergingsprobleem in Tiel Oost, inrichting van een kassengebied, ideeën-inventarisatie over de invulling van Veluwe Kootwijkerbroek en inrichting van een winkelcentrum in het Rivierengebied. In het laatstgenoemde project debatteerden 10 jongeren samen met 250 staatsleden over de toekomstige inrichting. De onafhankelijke positie van jongeren leidt tot verfrissende en spraakmakende ideeën; “Het moet zo behouden blijven, de skyline verwoest het hele platteland”. “Hier is niets te beleven dus een groot winkelcentrum is juist een uitkomst”. De jongeren stelen die avond de show ondanks dat ze in de minderheid zijn, is de reactie van velen na afloop van de avond (www.jongingelderland.nl).

In Gelderland is het project Cool Nature opgestart (www.coolnature.nl). Cool Nature levert een bijdrage aan klimaat- en hittebestendige steden en dorpen en realiseert mooie speelnatuur voor kinderen. Het is een overkoepelend uitvoeringsproject waarin diverse afdelingen vertegenwoordigd zijn. Het doel is om samen met kinderen (tot 12 jaar) en jongeren (13-25 jaar) een fysieke plek in de wijk te creëren zodat ze zich betrokken voelen bij de plek. De Provincie streeft op deze wijze te voorzien in de behoeftes van jongeren waarna er veelvuldig gebruikt gemaakt wordt van de locatie en dat men ook eigen verantwoordelijkheid neemt. Op dit moment heeft er nog geen project plaats gevonden waar jongeren een rol in hebben gehad.

Nieuwe media

In **Flevoland** zijn voor zover bekend ruimtelijke ontwikkelingsvraagstukken met jongeren nog niet van de grond gekomen. Een project waar ruimtelijke ontwikkeling/ leefomgeving een rol in zou kunnen spelen is het filmproject. Jongeren maken een film aan de hand van eigen gekozen thema's. De provincie laat de jongeren vrij in de onderwerpkeuze. "Het is de bedoeling dat jongeren eigen keuzes maken, en de provincie houdt zich hierbij bewust op een afstand". Ruimtelijke ontwikkeling sluit niet direct aan bij de behoeftes en wensen van jongeren".

Maatschappelijke stages

Projecten met jongerenparticipatie op het gebied van RO staan bij de provincie **Groningen** nog in de kinderschoenen. Inmiddels is er wat ervaring met maatschappelijke stages op het gebied van landelijk gebied en water. Scholen doen activiteiten omtrent wegbeheer en het knotten van wilgen. Onlangs gaf het hoofd van de ruimtelijke afdeling een gastcollege op scholen. Leerlingen krijgen een case waarna ze zelf invulling aan het gebied dienen te geven.

3.5 Wanneer en hoe vindt jongerenparticipatie plaats?

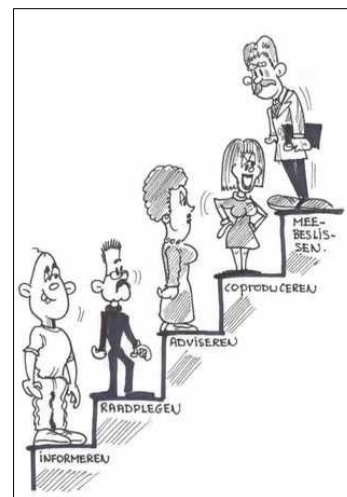
Fasen van planproces

In de planvormingfase vinden de meeste projecten plaats t.a.v. jongerenparticipatie. Dit komt omdat de kernactiviteiten van de provincies zich richten op het maken van plannen en in mindere mate betrekking hebben op de uitvoering en het beheer. In de RO trachten provincies om plannen te concretiseren door in te zoomen op een case. Op dat moment krijgt ook de gemeente een uitvoerende rol binnen het project en is de provincie degene die het project faciliteert in de vorm van budget en materiaal.

Participatieladder

De mate van zeggenschap verschilt per project. In de meeste gevallen gaat het om meedenken en ideeën aandragen. Zijn het goede ideeën, dan schuiven veel provincies dit niet in de la, maar gaan ze hier serieus mee aan de slag. Het kan uitmonden in verandering van beleid of tot een project dat in uitvoering komt. Kortom de mate waarin jongeren inspraak hebben varieert van meepraten tot in sommige gevallen een aanbesteding.

In Utrecht kwam er uit een enquête duidelijk naar voren dat jongeren (en andere bewoners) geen bedrijventerrein wilden. Dit heeft de gemeente dan ook uit de planvorming geschrapt.

Rolverdeling

Tot op heden voeren provincies beleidsmatige projecten op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling veelal zelf uit. De provincies merken dat jongeren dit in mindere mate aanspreekt, enerzijds heeft dit te maken met het onderwerp en anderzijds spreekt de vorm jongeren vaak niet aan (vaak abstract niveau en ze zien hun eigen belang er niet zo snel van in). Om meer aan te sluiten bij de behoeftes van jongeren pleit de provincie voor concrete ruimtelijke ontwikkelingsprojecten. Het gevolg is dat het

abstracte project (structuurvisie) uitmondt in een concreet project (aanpak van de wijk). De uitvoering van het betreffende project is hierdoor vaak niet langer een taak van de provincie maar een taak van de gemeente. Een ander aspect is de vakbekwaamheid. Utrecht (Landschapscampagne), Noord-Holland (Jeugd en Groen) en Flevoland (filmproject) schakelen bijvoorbeeld externe adviesbureaus in om het participatieproces uit te voeren.

3.6 Welke methodieken worden gehanteerd?

De provincies hanteren diverse methodieken om jongeren te betrekken bij ruimtelijke ontwikkelingsprojecten. Het loopt uiteen van een debat, workshops of het houden van interviews. Veel van deze methodieken zijn ook toepasbaar op algemene onderwerpen binnen jongerenparticipatie.

Workshops / ateliers:

Bij RO is dit een veel gebruikte methodiek om ideeën te genereren voor het streekplan en/of structuurvisie. In de workshops worden bijvoorbeeld schetssessies (Noord-Holland) gehouden of maquettes (Gelderland) gemaakt.

Enquêtes/ interviews:

Het benaderen van jongeren d.m.v. een enquête is een veel gebruikte methodiek. De interviews en enquêtes worden veelal door je jongeren zelf afgenomen. Dit staat ook wel bekend onder de term jongeren voor jongeren. In het project Jonge Friezen Foarút interviewen studenten jongeren in de provincie. Het enquêteren gebeurt ook via internet. Bij een enquête kunnen veel jongeren benaderd worden waardoor een representatiever beeld ontstaat. Ook in de provincie Utrecht heeft men een enquête gehouden met vragen over het landschap. Daarnaast houden jongeren zelf straatinterviews.

Film maken:

In Flevoland hebben jongeren zelf een film gemaakt over een zelf gekozen onderwerp.

Werkgroepen (jongerenraad, panel, klankbordgroep, trendteam)

Alle provincies hebben een jongerenraad of jeugdpanel m.u.v. de provincie Flevoland. Zij hebben minder goede ervaringen met het opstellen van een jongerenraad of – panel. Destijds is er veel energie in gestoken maar bleven aanmeldingen uit. Zeeland heeft een jongerendenktank waar zo'n 50 tot 100 jongeren in zitten. Men geeft aan dat het geen vaste groep jongeren moet zijn, maar dat er ruimte dient te zijn voor flexibiliteit. Dat komt de representativiteit ten goede.

De provincie Groningen stuitte op het feit dat jongerenraad een politieke associatie heeft, zodat jongeren minder snel geneigd zijn om deel te nemen. “Jongeren klinkt dit saai in de oren en zijn hier niet voor te porren.” Het initiëren van een nieuwe term “jongerentrendteams” (trendspotters) is een succesformule die veel jongeren goed in de oren klinkt. Verschillende afdelingen van de provincie zetten vragen uit onder het jongerentrendteam en jongeren kunnen zelf ideeën/ initiatieven aandragen. De provincie heeft 10 tot 20 jongeren in het trendteam zitten en houdt deze club bewust beperkt. Inmiddels is er al een wachtlijst van ruim 15 jongeren. De provincie denkt

inmiddels na om meerdere trendteams op te zetten met diverse leeftijdscategorieën zoals een Studenten-trendteam.

Friesland werkt veel samen met studenten die raakvlak hebben met het onderwerp ruimtelijke ontwikkeling. Jongeren voor jongeren is de insteek bij dit project.

Jongerendebat

Onderwerpen die een grote rol spelen in de huidige maatschappij of die populair zijn onder jongeren komen vaak aan bod in een jongerendebat. Met betrekking tot ruimtelijke ontwikkeling zijn het aantal debatten in vergelijking met andere onderwerpen (bijv. cultuur) beperkt. Klimaatverandering en bevolkingskrimp zijn voorbeelden die in een debat zouden kunnen plaatsvinden. Meestal draagt de provincie onderwerpen aan, omdat ze graag de kijk van jongeren op dit onderwerp willen hebben. Met name de provincie Gelderland doet veel op het gebied van debatten. Ook het modelparlement, waarbij jongeren een parlement naspelen, is hier een voorbeeld van.

Het aantal jongeren dat deelneemt aan een jongerendebat varieert. Soms nemen jongeren deel aan een ‘volwassen’ debat waar overwegend werknemers van de provincie aan deel nemen. In andere situaties staan alleen de jongeren centraal. In dat geval kan het aantal jongeren dat deelneemt oplopen tot honderd.

Social media

Naast het directe, persoonlijke contact, komt ook steeds vaker contact via ‘nieuwe media’ tot stand. Chatsessies, Hyves en andere websites, sms’en zijn populaire middelen onder jongeren waar de provincies bij aan haken. In Zeeland zijn goede ervaringen opgedaan met jongerenparticipatie in de vorm van chatsessies. “Jongeren hoeven de deur niet meer uit, en deze laagdrempelige manier sluit goed aan bij de beleving van diverse jongeren”. Bijna elke provincie heeft inmiddels een website waar jongeren zichzelf wegwijs kunnen maken. Ook bieden sommige internetsites <http://www.jouwzeeland.nl/>, de mogelijkheid om ideeën te genereren, die de provincie kan gebruiken als input voor nieuwe en aansprekende onderwerpen bij de jongeren.

3.7 Jongeren benaderen; hoe, hoeveel en wie

Hoe krijg je jongeren bereid om deel te nemen aan een project dat de provincie voor ogen heeft? In de praktijk blijkt dit nog geen eenvoudige opgave. Met name ruimtelijke vraagstukken zijn niet de meest favoriete onderwerpen binnen de jongerencultuur.

Provincies benaderen jongeren met name via scholen. De provincie Flevoland geeft aan dat via een traditionele benadering (uitnodiging voor een bezoek aan het Provinciehuis) het aantal jongeren dat bereikt wordt zeer beperkt is.

De provincie Zeeland pleit voor persoonlijk contact, in de vorm van een persoonlijke mail, telefonisch contact of jongeren benaderen tijdens bijeenkomsten. De ervaring is dat door middel van een groepsgerichte benadering jongeren minder snel deelnemen aan projecten.

Groningen benadert jongeren ook vooral via scholen, bijvoorbeeld door een gastcollege. Het succes van het gastcollege is een goede drijfveer om hier meer handen en voeten aan te geven.

Om hoeveel jongeren gaat het?

Het aantal jongeren dat provincies bereiken is vaak onbekend. Enkele provincies geven een indicatie. In Zeeland krijgen ca. 750 jongeren de Nieuwsbrief. Hierin staan de laatste ontwikkelingen op het gebied van jongerenparticipatie. Op de website komen ca. 1000 personen per maand. Het is echter onduidelijk of het alleen jongeren zijn die de website bezoeken. Tijdens een campagne is er een duidelijke piek te zien in het aantal jongeren dat bereikt wordt. Bij de Landschapscampagne in Utrecht varieert het aantal jongeren per activiteit. Bij het streekdiner kwamen ca. 200 jongeren en voor de luchtballonvaart het maximum aantal van vijftig.

Over het meedenken aan de structuurvisie doen zo'n 100 jongeren mee (Utrecht).

Wat staat er tegenover?

Jongeren stimuleren en over de streep trekken is iets waar alle provincies moeite mee hebben en men ervaart het als een zware klus. Provincies proberen jongeren aan te trekken door ze iets extra's aan te bieden. In Utrecht konden jongeren een prijs winnen als ze meededen (bijv. zweefvliegtuigvlucht), Flevoland geeft jongeren de gelegenheid om in een film te spelen. Een extern adviesbureau verstrekt nieuwe media als I-Pods. Ook geeft men soms een kleine vergoeding als jongeren deelnemen aan een bepaalde activiteit of men beloont studenten met het toekennen van studiepunten aan het project.

Doelgroep

De provincies betrekken jongeren binnen de leeftijdscategorie 14-24 jaar (gemiddeld genomen). Hoogopgeleide jongeren zijn het sterkst vertegenwoordigd binnen de jongerenparticipatie. Daarnaast zijn allochtone jongeren minder betrokken; het wordt ervaren als een moeilijk bereikbare doelgroep, aldus enkele provincies. In de provincies Zeeland, Drenthe en Friesland wonen minder allochtone jongeren, zodat deze conclusie minder van toepassing is.

3.8 Ervaringen met jongerenparticipatie

Voordelen van jongerenparticipatie

Alle provincies zien jongerenparticipatie als een positief element. De provincies zien voordelen voor het beleid, de samenleving en voor de jongeren zelf. Dit geldt voor alle geïnterviewde provincies. Hieronder enkele uitspraken die tijdens de telefonische interviews naar voren zijn gekomen.

Bijdrage aan beleid

Op beleidsniveau heeft jongerenparticipatie binnen RO als voordeel dat er bewustwording plaatsvindt van het landschap. Enkele uitspraken; "Jongeren meer bewust maken van de kwaliteiten van het landschap, zorgt dat ze zich in de toekomst er ook meer voor gaan inzetten" (Utrecht). Jongeren zelf een plek laten inrichten leidt tot meer commitment, waarna de plek meer gebruikt wordt (Gelderland). "Bij gebiedsontwikkelingsprocessen verbeteren plannen; jongeren schetsen nieuwe kaders en hebben verfrissende ideeën (Noord Holland).

Ook in de andere provincies worden nieuwe inzichten, ideeën en andere perspectieven veelvuldig genoemd en soms is er ook sprake van bevestiging van het beleid. Dit heeft niet alleen betrekking op de ruimtelijke ontwikkeling, maar ook op andere beleidsvelden binnen jongerenparticipatie.

Een ander voordeel is dat de provincie sterker op het netvlies van jongeren te staan. “Voor veel jongeren is de provincie een onbekend overheidsorgaan. Mede door participatie ontstaat er meer bekendheid onder de jongeren over de provincie. “Meer draagvlak creëren bij jongeren bij diverse onderwerpen bij de provincie.”

Bijdrage aan samenleving

De bijdrage van jongerenparticipatie aan de samenleving is wat minder duidelijk. Alle provincies zijn er echter van overtuigd dat door jongerenparticipatie nieuwe inzichten worden verschaft binnen de ruimtelijke planvorming. “Een plek creëren die aansluit op de behoeftes en wensen van jongeren” (Gelderland). Eén keer is genoemd dat de sociale cohesie verbetert. Veelal hebben mensen een bepaalde associatie met jongeren (brutaal, asociaal). Dit beeld wordt mede door participatie genuanceerd (Flevoland).

Bijdrage aan jongeren zelf

Empowerment, algemene ontwikkeling, verbreden van kennisniveau zijn baten die op de jongeren zelf van invloed zijn. Tevens is de provincie voor jongeren niet langer een blinde vlek. Dit geldt niet alleen voor de ruimtelijke ontwikkeling, maar ook bij algemene aspecten is dit van invloed. Utrecht zet in op een brede groep jongeren met als doel meer bewustwording creëren omtrent de waarde die het landschap bezit.

3.9 Knelpunten en tips bij jongerenparticipatie

Knelpunten

Ondanks het overheersende optimisme over jongerenparticipatie hebben provincies ook te maken met knelpunten. In elk interview is het volgende naar voren gekomen:

- Het abstracte niveau van RO maakt het niet eenvoudig om jongeren bij bepaalde onderwerpen te betrekken. Jongeren willen concrete projecten en direct resultaat. Dit staat vaak in conflict met de onderwerpen en werkwijze binnen RO waar abstracte projecten met een lange termijn centraal staan. Bij het concreet maken merken provincies steeds vaker dat de jongerenparticipatie meer een gemeentelijke taak is. Veelal hebben provincies hierdoor een faciliterende rol.
- De ervaring van de provincie Flevoland is dat ruimtelijke ontwikkelingsprojecten jongeren beperkt aanspreken. De provincie is daarbij wel van mening dat de manier waarop je het verpakt invloed heeft op de interesse van jongeren voor een bepaald onderwerp. De directe leefomgeving spreekt jongeren meer aan, waardoor je als provincie vaak buiten spel komt te staan. Dit is echter meer een taak van de gemeente.
- Jongerenparticipatie is een redelijk nieuw fenomeen. Intern bij de provincie staan collega's vaak niet te springen om in een project jongeren op te nemen. Koud-watervrees, onwetendheid en soms er niet voor open staan zijn hiervan de voornaamste redenen.

Andere zaken die ook van toepassing zijn op andere beleidsvelden van jongerenparticipatie:

- Jongeren hebben een drukke agenda. Het komt voor dat bijeenkomsten niet door gaan wegens te weinig deelnemers.
- Veel laagopgeleide en/of allochtone jongeren zijn lastig te bereiken. Alle provincies pleiten voor een representatieve groep, maar dat is soms moeilijk te bewerkstelligen.

Tips

- Uit de praktijk blijkt dat de methodiek die gehanteerd wordt, veel invloed heeft op het aantal jongeren dat bereikt wordt. Sluit aan bij de belevingswereld van jongeren door nieuwe mediatechnieken te gebruiken. De chatsessies van de provincie Zeeland zijn hier een goed voorbeeld van. “Jongeren hoeven de deur niet uit, waarna ze sneller overstag gaan om deel te nemen aan het project.”
- Wil je als provincie dat jongeren meedoen aan activiteiten, dan dien je in de behoeftes van jongeren te voorzien. Dat wil zeggen zorg voor een project in hun directe leefomgeving, concrete activiteiten en snel resultaat). Jongeren moeten hun belang ervan in kunnen zien (alle provincies).
- Een persoonlijke benadering van jongeren blijkt beter te werken, dan een groepsgerichte aanpak. De ervaring van Zeeland is dat op een groepsmail niet altijd wordt gereageerd.
- Schep geen valse verwachtingen bij jongeren. Laat zien dat je als provincie transparant bent (Drenthe).
- Zorg voor een representatieve groep en wees flexibel. Met name wisseling van jongeren binnen jongerenraden, jeugdraden en klankbordgroep bevordert een representatief beeld.
- Noord-Holland verspreid de ervaringen van het project Jeugd en Groen tijdens workshops in de vorm van een presentatie. De brochure Jeugd in het Groen beschrijft proceservaringen, resultaten en successen van het project (met een dvd waarin het participatieproces is te zien). Een website zien de meeste provincies als een medium dat veel potentie heeft om jongerenparticipatie breed uit te dragen. Dit medium wordt gebruikt door veel jongeren en is voor iedereen toegankelijk. Een tegenreactie is dat de website wel bekend moet zijn bij de jongeren. De provincie Flevoland heeft een jongerensite uit de lucht gehaald omdat dit niet aansprak onder de jongeren. Aan de hand van een enquête is dit geconstateerd.

Provincies zijn tevreden over de huidige projecten op het gebied van jongerenparticipatie. RO is en blijft een lastig, abstract onderwerp om jongeren te betrekken. Men vindt dat je jongeren niet moet pushen om deel te nemen, maar meer bekendheid bij jongeren moet genereren omtrent ruimtelijke ontwikkelingsprojecten zodat ze enthousiast worden. Het aansluiten bij behoeftes en wensen van jongeren staat bij provincies centraal evenals concrete projecten en als provincie meer aanhaken bij de belevingswereld (internet) van jongeren.

Hoofdstuk 4 Verslag lunchbijeenkomst

Op 2 november is een lunchbijeenkomst gehouden bij DLG in Utrecht. Deze bijeenkomst had tot doel om:

- de kennis uit dit onderzoek te delen met medewerkers van DLG;
- de medewerkers van DLG bewust te maken, te inspireren en motiveren van de mogelijkheden van jongerenparticipatie in hun projecten;
- na te gaan welk type projecten en welke methodieken gebruikt kunnen worden in de verschillende fasen van gebiedsontwikkeling in projecten van DLG.

Tijdens deze bijeenkomst heeft Alterra haar resultaten van de literatuurverkenning en de interviews met provincies gepresenteerd. Diona Los van DLG heeft een korte inleiding gehouden over de kapstok Gebiedsontwikkeling (zie figuur 3) en hoe je de projecten van de provincie daarin kunt zien. (zie figuur 4). Vervolgens hebben de aanwezigen in groepjes gediscussieerd en per fase hun ideeën genoteerd over hoe jongerenparticipatie meegenomen kan worden in een DLG project. Tot slot is dit plenair besproken.

Figuur 3. Kapstok Gebiedsontwikkeling van DLG

Kapstok gebiedsontwikkeling

De kapstok Gebiedsontwikkeling is een instrument van DLG om meer zicht te krijgen op de fasen in gebiedsontwikkeling. In de kapstok worden 5 fasen onderscheiden: voorverkenning, verkenning, planfase, realisatie, exploitatie en beheer. Ieder fase kent een aantal stappen (vakjes) waarin tussenresultaten gerealiseerd kunnen worden. Het is niet nodig om alle vakjes toe te passen tijdens het proces.

In figuur 4 zijn de projecten die uit de interviews met de provincies kwamen in de verschillende fasen van de kapstok geplaatst. Hierdoor kregen de aanwezigen een eerste indruk op welke wijze en in welke fase jongerenparticipatie toegepast kan worden.

Figuur 4. Projecten van provincies in de kapstok

Ideeën van DLG medewerkers over jongerenparticipatie

In het interactieve deel hebben DLG medewerkers bekeken hoe zij vorm kunnen geven aan jongerenparticipatie binnen hun eigen (toekomstige) projecten. Hieronder staan de ideeën en de opmerkingen die hierover gemaakt zijn bij de plenaire bespreking gegroepeerd naar de fasen in gebiedsontwikkeling.

Voorverkenning

- Vragen aan jongeren stellen bijvoorbeeld:
wat wil jij doen in dit gebied?
wat vind jij mooi aan dit gebied?
wat mis je in dit gebied?
Wat gebeurt er nu al in het gebied? (zien ze natuur in hun omgeving)
- Waarom betrekken? Overlast beperken, aansluiten aan hun wensen ideeën.

Toevoeging tijdens plenaire bespreking:

- Zorg voordat je met jongeren gaat praten voor commitment met betrokken partijen. Praat met je partners in het gebied: provincies, gemeenten, beheerders, gebruikersgroepen etc. over hoe je jongerenparticipatie kunt opzetten.
- Ga na wat het beleid van betreffende partner zegt over jongerenparticipatie.
- Sluit aan bij wat er al gebeurt. Bijv. een jongerenraad van de gemeente of maatschappelijke stages bij de beheerder.
- Zoek sleutelfiguren op, wie doen er binnen de organisaties al wat met jongeren of andere organisaties in het gebied. Er zijn gespecialiseerde bureaus die kunnen helpen om jongeren te vinden.

Verkenning

- In programma van eisen jeugd betrekken.
- Jongeren zelf (onder begeleiding) een programma van eisen laten opstellen.
- Lessen op scholen: wat is gebiedsontwikkeling; hoe wordt je landschapsarchitect.
- Maken samen een ontwerp, haal ideeën uit ontwerp en verwerk deze in eindconcept.

Toevoeging tijdens plenaire bespreking:

- Inventariseer wensen.
- Leg van te voren de randvoorwaarden vast waarbinnen jongerenparticipatie kan plaatsvinden.

Planfase

- Vooral focus op basisschool? Draagvlak via ouders (gebruikers).
- Inrichting speelterreinen/speelbossen.
- Maak een hoekje in dit gebied.
- Uitdaging oudere kinderen.
- Ongeorganiseerde terreinen.
- Keuzes voorleggen, mening peilen.

Toevoeging tijdens plenaire bespreking:

- Kijk over de grenzen van het groen heen. Klimaat kan ook een invalshoek zijn. Zie bijvoorbeeld het project Cool Nature. Hierdoor koppel je doelen en mogelijk budget voor realisatie.
- Ongeorganiseerde terreinen, jongeren een plek geven waar ze zelf wat mogen doen, hiermee loopt momenteel via LNV een pilot in het Gagelbos (provincie Utrecht).
- De methodes die provincies hebben gebruikt, zoals schetssessie. Maar ook als je bijvoorbeeld een schetsschuit heb organiseer dan bijv. parallel een junior schetsschuit.

Realisatie

- Jongerenwerkdag bijvoorbeeld een natuurmonument maken.
- Specifieke inrichting op wensen jongeren, samen met jongeren maken (bijv. skatebaan, Ruigenhoek).
- Eigen plekken bijvoorbeeld jeugdthonk, speelbos.

Toevoegingen tijdens plenaire bespreking:

- Betrek de beheerder het gehele proces en met name ook bij de realisatie.
- Doe de realisatie bijv. op een dag als Nederland Doet (maart) of natuurwerkdag (november).
- Een groep die hun groene maatschappelijke stage (MAS) doet, waarmee je op 1 dag een hoop werk kan verzetten.

Exploitatie en beheer

- Onderhoud groen.
- Hoge beplanting om je te kunnen verstoppen.
- Jongerenwerkdag.
- Plukzone eetbare vruchten/planten.
- Zwerfvuil opruimen.
- Sponsors zoeken (financiën).
- Samenwerking met scholen en bedrijven (Mas, community-projecten).

Toevoegingen tijdens plenaire bespreking:

- Evalueer ook met betrokkenen, zowel jongeren als organisaties over het participatietraject.
- Wellicht willen jongeren een festival organiseren en kan je zie hierin faciliteren bij vergunningen aanvraag. Het is meteen PR voor je gebied.

Hoofdstuk 5 Conclusies

Het doel van het onderzoek was inzicht verkrijgen in de wijze waarop provincies jongerenparticipatie vorm geven bij ruimtelijke ontwikkelingen (RO) in het landelijk gebied en nagaan hoe DLG daar in haar projecten bij aan kan sluiten. Hieronder staan de belangrijkste conclusies op de onderzoeksvragen. De conclusies hebben betrekking op de interviews met 8 provincies te weten Friesland, Groningen, Drenthe, Noord-Holland, Utrecht, Flevoland, Gelderland en Zeeland.

1. *Hebben provincies specifiek beleid om jongeren bij RO te betrekken?*

Jongerenparticipatie is meestal niet schriftelijk vastgesteld in het beleid van de provincies. Provincie Zeeland is een uitzondering hierop. Jongerenparticipatie bij ruimtelijke ontwikkelingsvraagstukken bij provincies vindt incidenteel en gefragmenteerd plaats. In de praktijk blijkt dat de abstracte onderwerpen, niet altijd even goed aansluiten bij de wensen en behoeftes van jongeren. Desondanks hebben de geïnterviewde provincies verschillende projecten waar jongeren bij betrokken zijn.

2. *Welke doelen hebben provincies met jongerenparticipatie en RO?*

Belangrijkste doelen om jongeren te laten participeren bij ruimtelijke ontwikkelingsprojecten zijn betrokkenheid, bewustwording en draagvlak creëren.

3. *In welke fasen van het provinciale beleid worden jongeren betrokken bij RO?*

Jongeren worden betrokken bij zowel de planvormingsfase (streekplan, omgevingsplan) als de concrete uitwerking ervan (inrichting recreatiegebied). De meeste projecten met jongerenparticipatie zitten echter in de planvormingsfase. Dit is logisch omdat de kernactiviteiten van provincies zich richten op het maken van plannen en in mindere mate betrekking hebben op de uitvoering en het beheer.

4. *Welke werkvormen van jongerenparticipatie worden bij RO toegepast?*

De provincies hanteren verschillende methoden zoals workshops/ateliers, enquêtes/interviews, jongerenraad of debat, online chatsessies, werkgroepen, social media, film maken, in en maatschappelijke stages.

5. *Hoe worden jongeren benaderd en in welke leeftijdsgroep?*

Provincies benaderen jongeren met name via scholen. Een persoonlijke benadering via e-mail of telefoon lijkt beter te werken dan een groepsgerichte benadering. De provincies betrekken jongeren in de leeftijdscategorie 14-24 jaar. Hoog opgeleide jongeren zijn het sterkst vertegenwoordigd.

6. *Van welk niveau van participatie is sprake?*

De mate van zeggenschap verschilt per project. In de meeste gevallen gaat het om meedenken en ideeën aandragen. Dit kan uitmonden in een project dat tot uitvoering komt.

7. *Wat zijn voor- en nadelen van jongerenparticipatie?*

Voordelen zijn:

- jongeren worden zich meer bewust van de kwaliteiten van het landschap;

- door jongeren te laten meedenken over de inrichting wordt een plek daarna beter gebruikt;
- jongeren hebben verfrissende ideeën;
- de bekendheid van de provincie als overheidsorgaan wordt vergroot;
- participatie kan leiden tot verbetering van de sociale cohesie;
- jongeren verbreden hun kennis.

Nadelen zijn:

- het abstracte niveau van ruimtelijke ontwikkelingen maakt het niet eenvoudig om jongeren bij bepaalde onderwerpen te betrekken. Jongeren willen het liefst concrete projecten en direct resultaat;
- het is moeilijk om een representatieve groep jongeren te vinden. Laagopgeleide en/of allochtone jongeren zijn vaak moeilijk te bereiken;
- jongeren hebben een drukke agenda, waardoor bijeenkomsten soms niet doorgaan wegens te weinig deelnemers.

De provincies zijn tevreden over de huidige projecten met jongerenparticipatie. Het aansluiten bij behoeftes en wensen van jongeren staat bij de provincies centraal.

8. Hoe kan DLG aansluiten bij de huidige activiteiten van de provincies op het gebied van RO?

DLG kan aansluiten door in haar eigen projecten ook jongerenparticipatie toe te passen. De methodes die de provincies hanteren kunnen ook door DLG toegepast worden. DLG kan contact leggen met de provincies om de bestaande provinciale jongerenwerkgroepen te betrekken in haar projecten.

In de lunchbijeenkomst werd duidelijk dat in alle fasen van de kapstok Gebiedsontwikkeling jongerenparticipatie toegepast kan worden. DLG doet vaak projecten van planvorming tot realisatie. Hierdoor kan de inbreng van jongeren door het hele project goed worden meegenomen.

Er liggen dus kansen voor jongerenparticipatie in projecten van DLG. Tijdens de lunchbijeenkomst werd de meerwaarde hiervan ingezien en waren de medewerkers enthousiast. Het sluit ook goed aan bij de behoefte van de provincie om meer concrete projecten met jongeren te doen.

Literatuur

- Bock, Bettina B. (2002), Tegelijkertijd en tussendoor. Gender, plattelandsontwikkeling en interactief beleid. Proefschrift WUR, Wageningen
- Bruins, Y. (2002), Zeg het maar. Jeugdparticipatie? Niet meer weg te denken. Velp: Spectrum.
- Dessing, N. (2010), Programma Lekker Groen. Jeugdbeleid over LNV-thema's van het Programma Lekker Groen, bij ministeries, provincies en gemeenten. Alterra, Wageningen.
- Dijk, Jan A.G.M van (2001), Digitale democratie. Illusie en realiteit
- Edelenbos, J. (2006), Buurtgericht beleid en de kunst van het vertrouwen geven. Working Paper Erasmus Universiteit Rotterdam, Centrum voor publiek Management
- Edelenbos, J., A. Domingo, P.J. Klok en J. van Tatenhove (2006), Burgers als beleidsadviseurs. Een vergelijkend onderzoek naar acht projecten van interactieve beleidsvorming bij drie departementen, Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam
- Forum (2006), Participatie- jongeren doen mee. Een praktische handreiking voor gemeenten. Uitgave Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Utrecht.
- Forum (z.j.), Jongeren doen mee... .. ook de moeilijk bereikbare. Een handreiking over jeugdparticipatie voor jongeren- en meidenwerkers. Uitgave Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Utrecht.
- NIGZ (2001), Factsheet participatie als strategie voor gezondheidsbevordering.
- Staa, Anneloes van (2009), Snakes & ladders: hoe meer participatie, hoe beter? Kwalon 40 (2009, jaargang 14, nr. 1)
- Steunpunt Jeugd, Participatie voor gevorderden, op www.jeugdbeleidsplan.be
- Vermeulen, J.W. (2008), Participatie met kinderen en jongeren. Literatuur- en praktijkstudie naar do's en don't's bij kinder- en jongerenparticipatie. De Wijde Blik communicatie-advies, Amsterdam.
- Winter, M. de (2004), Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Young Works (2003), Amsterdamse jongeren in zicht. Amsterdam, Young Works in opdracht van Gemeente Amsterdam.

Bijlage 1 Vragenlijst voor interviews

- 1) Vanuit welke afdeling(en), thema('s) of beleidsveld(en) wordt er iets gedaan met jongerenparticipatie?
- 2) Wat is het doel om jongeren te betrekken?
- 3) Wat verwacht de provincie daarmee te bereiken?
- 4) Wat zijn motieven vanuit deze afdeling(en) om jongeren te betrekken bij provinciaal beleid?
- 5) In welke fase(n) van het beleid participeren jongeren? (*planvorming, ontwerp, uitvoering, beheer*)
- 6) Welke methoden zet de provincie in bij het betrekken van jongeren?
- 7) Welke bijdrage(n) leveren jongeren daarmee aan het beleid en/of aan de samenleving en/of aan zichzelf
- 8) Hoe veel zeggenschap hebben jongeren in het beleid met de inzet van deze methoden?
- 9) Hoe veel jongeren bereik je met de inzet van deze methoden?
- 10) Welke jongeren bereik je wel/niet met de inzet van deze methoden/instrumenten activiteiten?
- 11) Welke dilemma's, moeilijkheden en/of knelpunten levert jongerenparticipatie op?
- 12) Welke voordelen levert jongerenparticipatie op?
- 13) Hoe tevreden is de provincie met de ervaringen tot nu toe?

Ruimtelijke ontwikkelingen

- 1) Hoeveel projecten doet men op het gebied van jongerenparticipatie?
- 2) Wat is het doel om jongeren te betrekken?
- 3) Wat zijn motieven vanuit deze afdeling(en) om jongeren te betrekken bij provinciaal beleid?
- 4) Welke methoden zet de provincie in bij het betrekken van jongeren?
- 5) Hoe is de werkwijze? (inspraak, soort jongeren, knelpunten)
- 6) Wat is het uiteindelijke resultaat?
- 7) Is dit project een referentieproject voor alle ruimtelijke ontwikkelingsprojecten of gaat het vaak heel anders?

Bijlage 2 Geïnterviewde personen bij provincies

Provincie	Persoon	Afdeling	Functie
Gelderland	Annika van Dijk	Uitvoeringsproject	Projectleider Cool nature
	Harrie Peters	Welzijn, team Jeugd	
	Jan Henst		Programma gebiedsontwikkeling
Utrecht	Martijn van Veelen	Ruimtelijke Ontwikkeling	
	Pauline Bredt	Communicatie; Groen, Ruimtelijke ontwikkeling, stedelijk vernieuwing	
	Marlies Olthuis	Beleidsmedewerker sociale agenda, onderwijs	
Zeeland	Arianne Westerweel	Afdeling welzijn, communicatie	
	Barbara van Doornum	Afdeling Ruimtelijk ontwikkeling	
	Richard van Breemen	Afdeling: Duurzame ontwikkeling	
Flevoland	Mehdia Moubarek	Jeugd, Samenleving en Cultuur	Beleidsmedewerker
Groningen	Gert-Jan Hendriks	Cultuur , jongerenparticipatie	
Noord Holland	Mira Heesakkers	Sector Jeugd, Zorg en Welzijn	Beleidsadviseur Leefomgeving
	Marloes Baars	Jeugd, Zorg en Welzijn	
Friesland	Hanny Stijnen	Afdeling Ruimte	
	Bodewiets	Afdeling cultuur, taal onderwijs)	
Drenthe	Peter Voerman	Sociaal. Beleid en cultuur. (sociaal cultuur)	Jeugd leider zorg,
	Everd Uneken	Ruimtelijke ontwikkeling	Strategisch adviseur ruimte ontwikkeling